

Theoretical Fetishism, Theoreticism, and Constrained Research in the Humanities: The Case of the Literature on Iran's Nuclear Program

Mohammad Javad Zarif^{1*}, Seyed Jalal Dehghani Firoozabi², Sasan Karimi³

¹ Corresponding author: Associate Professor, World Studies, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: jzarif@ut.ac.ir

² Professor, International Relations, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. Email: dehghani@atu.ac.ir

³ Assistant Professor, World Studies, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: sasan.karimi@ut.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received:

18 February 2026

Revised version

received:

15 July 2026

Accepted:

18 July 2026

Available online:

23 September 2026

Keywords:

Theory-ladenness,

Critical Theory,

Post-Positivist

Philosophy of Science,

Hidden Interests,

Paradigm Shift

Objective:

This is an article with a critical analysis of the theory of Zedghi in generation and Danish theory in the human sciences, focusing on the literature linked to it.

This is Iran, may God protect you. The original question is that it is based on an authoritative theory and its political and developmental benefits, its criteria.

Alami Boden, gray reality and analytical consideration in the form of a father and with a footnote, I saw her narration and analysis in an alternative way. On this basis,

This may be based on a theory of different meanings that can be viewed, interpreted, and scientifically based on different meanings and inscriptions.

You will receive the information you have received from this program, which is also available in Iran. This is done through a qualitative and historical analysis.

Conceptual, based on the texts of the philosophy of science, critical theory, literature, links between boredom and its growth, such as articles and articles on political sciences.

The theory of theory in the philosophy of proof and non-heterosexual criticism is based on the concept of critical theory.

***Cite this article:** Zarif, Mohammad Javad; Dehghani Firoozabi, Seyed Jalal; Karimi, Sasan (2026) "Theoretical Fetishism, Theoreticism, and Constrained Research in the Humanities: The Case of the Literature on Iran's Nuclear Program", *Fasl'nāmeḥ-ye siyāsāt (Politics Quarterly)* 56, (3): 805-834, DOI: <https://doi.org/10.22059/JPQ.2026.410622.1008521>

Extended Abstract

Introduction

This article critically examines the concept of theory-ladenness, emphasizing how theoretical, conceptual, and cognitive presuppositions shape observation and knowledge production. Rooted in post-positivist philosophy of science and linked to the Frankfurt School's critical theory, theory-ladenness challenges the notion of neutral knowledge, framing it instead as a vehicle for domination and ideological reproduction. Tracing the historical evolution of this concept from the Enlightenment to contemporary debates, the article demonstrates that scientific observations are never entirely free from mental frameworks and social interests. The rigid segregation of theories is presented not merely as an academic concern but as a mechanism for maintaining intellectual hegemony. The study argues that research is inevitably influenced by underlying interests and that conceptual audacity and epistemic breakthroughs require liberation from both entrenched theoretical frameworks and self-serving biases. Drawing on Kuhn's paradigm shift, this paper emphasizes the necessity of critical awareness and methodological reflexivity in the humanities to free knowledge from ideological constraints and interest-driven distortions.

Methodology

This study adopts a qualitative, analytical-conceptual methodology, focusing on historical and philosophical inquiry rather than empirical testing. The research involves a systematic review and critical interpretation of primary and secondary texts, including key philosophical works, contemporary articles, and historical case studies. The analysis traces the development of theory-ladenness from the Enlightenment (Locke, Kant) through twentieth-century positivism, falsificationism, and the epistemic debates surrounding Einstein and Bohr. It also critically examines foundational texts of critical theory (Adorno, Horkheimer, Marcuse, Habermas) and applies these insights to the social sciences, particularly international relations. Data were drawn exclusively from secondary sources, with interpretive analysis emphasizing the role of theoretical presuppositions, conceptual abstraction, and social interests in shaping observation and knowledge. The study identifies gaps in the current literature regarding the historical-philosophical trajectory of theory-ladenness and its entanglement with interests in humanities research.

Results and Discussion

The study identifies three primary interpretations of theory-ladenness:

1. Theoretical Fetishism – Drawing on Marxist thought (Lukács), this form attributes independent, almost magical power to concepts, detaching them from their social and historical origins, thereby distorting practice and reinforcing intellectual hierarchies.
2. Theoreticism – Emerging from French Marxism (Althusser), this perspective prioritizes theoretical practice over material or political action, often neglecting the practical struggle necessary for social transformation.
3. Theory-Ladenness (Neutral Post-Positivist Usage) – Advanced by Hanson, Kuhn, and Feyerabend, this descriptive concept demonstrates that no observation is theory-neutral; all data are interpreted through existing conceptual frameworks, making

scientific revolutions contingent upon paradigm shifts rather than incremental empirical accumulation.

Critical theory situates these forms of theory-ladenness within social, cultural, and power-laden contexts, highlighting how hidden interests influence knowledge production. In the field of international relations, this manifests in rigid adherence to theoretical frameworks such as realism or liberalism, which can constrain intellectual dialogue and marginalize alternative perspectives.

The study illustrates these dynamics through the case of Iran's nuclear program. Western and policy-focused analyses often favor threat-centric frameworks aligned with realist paradigms. Alternative analyses emphasizing diplomacy, legality, or regional dynamics are frequently marginalized, irrespective of empirical or logical validity, due to entrenched theoretical biases. Publications such as *Foreign Affairs*, *The New York Times*, and *The Washington Post* demonstrate that acceptance of an analysis depends less on methodological rigor and more on its alignment with prevailing theoretical paradigms. Conversely, articles that challenge these paradigms are labeled "idealistic," "non-scientific," or "normatively biased," illustrating how theory-ladenness shapes both epistemic authority and policy discourse.

Conclusion

The findings underscore that knowledge in the humanities, particularly in international relations, is inherently shaped by theoretical presuppositions and social interests. Recognizing the multiplicity of forms of theory-ladenness is essential for avoiding both rigid theoretical fetishism and interest-driven distortions. Scholars must cultivate critical awareness to transcend conventional paradigms, fostering intellectual flexibility and conceptual innovation. Drawing on Kuhn's paradigm shift and the insights of critical theory, the study advocates for a reflective approach that balances methodological rigor with openness to diverse perspectives, enabling more robust, equitable, and conceptually daring scholarship in the humanities.

برنامه هسته‌ای ایران: نظریه‌زدگی و دست‌بستگی پژوهش در علوم انسانی

محمدجواد ظریف^{۱*}، سیدجلال دهقانی فیروزآبادی^۲، ساسان کریمی^۳

^۱ نویسنده مسئول: دانشیار، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: zjarif@ut.ac.ir

^۲ استاد، روابط بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: dehghani@atu.ac.ir

^۳ استادیار، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: sasan.karimi@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۱۱/۲۹

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۵/۰۴/۲۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۵/۰۴/۲۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۷/۰۱

کلیدواژه‌ها:

نظریه‌زدگی،
برنامه هسته‌ای ایران،
امنیتی‌سازی،
هژمونی گفتمانی،
مشروعیت علمی،
روابط بین‌الملل.

این مقاله به بررسی انتقادی نقش نظریه‌زدگی در تولید و ارزیابی دانش در علوم انسانی با تمرکز بر ادبیات مربوط به برنامه هسته‌ای ایران می‌پردازد. مسئله اصلی پژوهش آن است که چگونه چارچوب‌های نظری مسلط و منافع سیاسی و نهادی، معیارهای علمی بودن، واقع‌گرایی و اعتبار تحلیلی را شکل می‌دهند و به حاشیه‌رانی روایت‌ها و تحلیل‌های بدیل می‌انجامند. بر این اساس، سؤال پژوهش این است که نظریه‌زدگی در معانی مختلف خود چگونه بر فرایند مشاهده، تفسیر و داوری علمی اثر می‌گذارد و چه نقشی در بازتولید هژمونی گفتمانی پیرامون برنامه هسته‌ای ایران ایفا می‌کند. پژوهش با رویکردی کیفی و بر پایه تحلیل تاریخی - مفهومی، با اتکا به متون فلسفه علم، نظریه انتقادی، ادبیات روابط بین‌الملل و نمونه‌هایی از مقالات و گزارش‌های سیاستی انجام شده و چارچوب نظری آن بر مفهوم گرانباری مشاهده از نظریه در فلسفه علم پسااثبات‌گرا و نقد غیرخنثی بودن دانش در سنت نظریه انتقادی استوار است. یافته‌ها نشان می‌دهد نظریه‌زدگی را می‌توان در سه معنای بت‌وارگی نظری، نظریه‌محوری افراطی و گرانباری مشاهده از نظریه فهم کرد و هر سه معنا، به درجات مختلف، در تولید دانش علوم انسانی حضور دارند. همچنین، مطالعه ادبیات برنامه هسته‌ای ایران نشان می‌دهد پارادایم امنیتی مسلط و فرایند امنیتی‌سازی، از طریق سازوکارهای نهادی و گفتمانی، روایت‌های تهدیدمحور را به‌عنوان تحلیل‌های علمی و واقع‌گرایانه مشروعیت می‌بخشند، درحالی‌که تحلیل‌های دیپلماسی‌محور و روایت‌های بدیل اغلب با معیارهای دوگانه ارزیابی و به حاشیه رانده می‌شوند. مقاله نتیجه می‌گیرد که نظریه‌ها و مشاهدات علمی از پیشفرض‌ها، ارزش‌ها و منافع اجتماعی و سیاسی مستقل نیستند و گشودگی نسبت به روایت‌های بدیل و پرهیز از بت‌وارگی نظری، شرطی ضروری برای نوآوری نظری و گسترش افق‌های معرفتی در پژوهش‌های علوم انسانی و روابط بین‌الملل است.

* **استناد:** ظریف، محمدجواد؛ دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال؛ کریمی، ساسان (۱۴۰۵). برنامه هسته‌ای ایران: نظریه‌زدگی و

دست‌بستگی پژوهش در علوم انسانی، *فصلنامه سیاست*، ۵۶ (۳)، ۸۳۴-۸۰۵.

<http://doi.org/10.22059/JPQ.2026.410622.1008521>

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران.

مقدمه

برنامه هسته‌ای ایران طی دو دهه گذشته یکی از پرتولیدترین حوزه‌های پژوهش و سیاست‌پژوهی در ادبیات روابط بین‌الملل و مطالعات امنیتی بوده است. حجم گسترده‌ای از مقالات دانشگاهی، گزارش‌های اندیشکده‌ای و تحلیل‌های سیاستی درباره ابعاد فنی، حقوقی، سیاسی و امنیتی این موضوع منتشر شده است. با این حال، مرور این ادبیات نشان می‌دهد که بخش مهمی از آن در چارچوب مفروضات نسبتاً ثابتی شکل گرفته است؛ مفروضاتی که برنامه هسته‌ای ایران را پیشاپیش در قالب یک مسئله امنیتی و تهدیدمحور تعریف می‌کنند. در نتیجه، بسیاری از تحلیل‌هایی که بر امکان مدیریت سیاسی مناقشه، نقش دیپلماسی، یا نقد فرایند امنیتی‌سازی تأکید دارند، اغلب با دشواری بیشتری در کسب مشروعیت علمی و تحلیلی مواجه می‌شوند. این وضعیت پرسشی مهم را پیش روی پژوهشگر قرار می‌دهد: چرا برخی روایت‌ها و تحلیل‌ها در ادبیات برنامه هسته‌ای ایران «واقع‌بینانه»، «علمی» و «کارشناسی» تلقی می‌شوند، درحالی‌که برخی دیگر، حتی در صورت برخورداری از انسجام منطقی و پشتوانه استدلالی، به‌عنوان تحلیل‌هایی هنجاری، ایدئولوژیک یا غیرواقع‌گرایانه به حاشیه رانده می‌شوند؟ آیا این تفاوت صرفاً ناشی از کیفیت روش‌شناختی پژوهش‌هاست یا عوامل دیگری نیز در شکل‌گیری معیارهای اعتبار علمی و تحلیلی نقش دارند؟ پژوهش حاضر در پاسخ به پرسش اخیر، بر این فرض استوار است که بخشی از این وضعیت را می‌توان از رهگذر مفهوم «نظریه‌زدگی» تبیین کرد. مطابق این فرض، مشاهده، تفسیر و ارزیابی تحلیل‌ها همواره در چارچوب پیش‌فرض‌های نظری، مفهومی و گاه منافع سیاسی و نهادی صورت می‌گیرد. از این منظر، هژمونی برخی چارچوب‌های نظری در مطالعات امنیتی و روابط بین‌الملل، به‌ویژه در ارتباط با برنامه هسته‌ای ایران، می‌تواند به بازتولید استانداردهای نابرابر در داوری علمی و محدود شدن امکان ظهور روایت‌های بدیل منجر شود. اگرچه مفهوم نظریه‌زدگی در فلسفه علم، به‌ویژه در آثار هانسون (Hanson, 1958: 19-30)، کوهن (Kuhn, 1996: 43) و فایرآبند (Feyerabend, 1993: 19-37)، به‌طور گسترده مورد بحث قرار گرفته و نظریه انتقادی نیز از هورکهایمر و آدورنو تا هابرماس بر غیرخنثی بودن دانش و نقش منافع در تولید آن تأکید کرده است (Adorno & Horkheimer, 2010: 3-34)، اما در ادبیات مربوط به برنامه هسته‌ای ایران، توجه اندکی به کاربرد این مباحث در تحلیل سازوکارهای مشروعیت‌بخشی به دانش و حاشیه‌رانی تحلیل‌های بدیل شده است. بخش عمده مطالعات موجود یا بر ابعاد سیاستی و امنیتی پرونده هسته‌ای متمرکز بوده‌اند یا به منازعات نظری روابط بین‌الملل پرداخته‌اند، بدون آنکه خود ساختار معرفتی حاکم بر این ادبیات را موضوع بررسی قرار دهند. از این‌رو، پژوهش حاضر می‌کوشد میان مباحث فلسفه علم، نظریه انتقادی و ادبیات برنامه هسته‌ای ایران پیوند برقرار کند.

برای تحقق این هدف، تحقیق حاضر با بهره‌گیری از روش کیفی و تحلیل تاریخی - مفهومی، نخست مفهوم نظریه‌زدگی و تحولات آن را در فلسفه علم بررسی می‌کند. سپس پیوند این مفهوم با نظریه انتقادی و مسئله منافع و قدرت در تولید دانش را توضیح می‌دهد. در ادامه، با مطالعه موردی ادبیات برنامه هسته‌ای ایران، نحوه مشروعیت یافتن روایت‌های مسلط و حاشیه‌سازی تحلیل‌های بدیل را تحلیل می‌کند. در نهایت، مقاله با بحث درباره پیامدهای این وضعیت برای پژوهش در علوم انسانی و روابط بین‌الملل، بر ضرورت آگاهی انتقادی و پرهیز از بت‌وارگی نظری در فرایند تولید دانش تأکید می‌ورزد.

۱. روش پژوهش

روش پژوهش به‌کاررفته در تحقیق حاضر، رویکرد کیفی تحلیلی مفهومی است. این روش، بر پایه بررسی و تفسیر متون، ادبیات موجود و مفاهیم کلیدی استوار بوده و فاقد عناصر تجربی کمی است. در ادامه، جزئیات این روش را بر اساس ساختار و محتوای مقاله توصیف می‌کنیم: تحقیق حاضر، بر تحلیل مفهومی و انتقادی تمرکز دارد و هدف آن بررسی و نقد مفهوم «نظریه‌زدگی مشاهده» از منظر تاریخی و فلسفی است. این رویکرد که در فلسفه علم و نظریه انتقادی متداول است (Chalmers, 2011: 222; O’Kane, 1984: 65; Mittelman, 1998: 21,33,43) بر استدلال‌های منطقی، تفسیر متون کلاسیک و مقالات معاصر تکیه می‌کند. بخش ابتدایی، مقاله، بر مرور سیستماتیک مقالات و کتاب‌های کلیدی ایرانی و خارجی استوار است. این بررسی برای شناسایی شکاف‌های نظری (مانند غیرخنثی بودن نظریه‌ها) و پیوند نظریه‌زدگی با منافع اجتماعی انجام شده است. در بخش «بحث اصلی: تجزیه و تحلیل»، مقاله از روش تحلیل تاریخی برای ردیابی تکامل مفهوم از دوران روشنگری (جان لاک و کانت) (Cassirer, 2010: 103) تا قرن بیستم (پوزیتیویسم، ابطال‌گرایی و اختلاف‌انیشیتین-بور) بهره می‌برد (Carnap, 1999: 320).

در تحلیل تاریخی، مفهوم نظریه‌زدگی نه به‌عنوان مفهومی ثابت، بلکه به‌منزله مفهومی که در بستر منازعات معرفت‌شناختی و تحولات فلسفه علم شکل گرفته و دگرگون شده است، بررسی می‌شود. بر این اساس، سیر تحول ایده وابستگی مشاهده به نظریه از مباحث تجربه‌گرایی و عقل‌گرایی در دوران مدرن تا مناقشات فلسفه علم در قرن بیستم، شامل پوزیتیویسم منطقی، ابطال‌گرایی پوپر، آرای هانسون، کوهن و فایرآبند و همچنین مناقشات در خصوص تفسیر مکانیک کوانتومی، بازسازی و تحلیل می‌شود. هدف از این تحلیل، شناسایی مفروضات معرفت‌شناختی و فرانظری نهفته در مفهوم نظریه‌زدگی و بررسی پیامدهای آن برای فهم رابطه دانش، مشاهده و قدرت در علوم انسانی است. روش پژوهش به‌کاررفته در این مقاله، تحلیل

تاریخی - مفهومی با رویکرد انتقادی است. تحلیل تاریخی، در معنای به کاررفته در اینجا، صرفاً روایت رویدادهای گذشته یا توالی زمانی اندیشه‌ها نیست، بلکه کاوشی در ساختارها، پیش فرض‌ها و مناسبات اجتماعی‌ای است که مفاهیم در بستر آنها شکل گرفته، تثبیت شده و به صورت «بدیهی» درآمده‌اند. این شیوه از تحلیل، ریشه در سنت «ماتریالیسم تاریخی» و «تاریخ‌گرایی انتقادی» دارد که بر اساس آن، آگاهی و دانش بشری همواره در متن روابط اجتماعی و منافع مادی قابل تبیین است (O'Kane, 1984: 220-222) و هرگونه تعریف از «علمی بودن» خود محصول فرایندهای تاریخی و هژمونیک است (Mittelman, 1998: 64-66). بنابراین، روش تحلیل تاریخی در این پژوهش نه یک ابزار فنی جداگانه، بلکه بخش جدایی‌ناپذیر استدلال انتقادی است؛ روشی که با آگاهی از «نظریه‌زدگی» خود، می‌کوشد با نشان دادن ریشه‌های تاریخی و ایدئولوژیک چارچوب‌های نظری، زمینه را برای «رهاسازی فکری» و جهش معرفتی مدنظر مقاله فراهم سازد. در این معنا، تحلیل تاریخی خود مصداق همان آگاهی انتقادی‌ای است که مقاله برای خروج از بن‌بست‌های روش‌شناختی تجویز می‌کند.

البته نه به‌عنوان روش که مبانی نظری به آن بلااحتیاج است، بلکه به‌عنوان توضیح تکمیلی باید گفت بخش «مبانی نظری» و ادامه بحث اصلی بر تفسیر و نقد مفاهیم (مانند ایده‌های ناب خرد کانت، پارادایم شیفت کوهن و نقش منافع در علوم انسانی) تمرکز دارد. این روش شامل تجزیه و تحلیل متون، بررسی انتقادی آثار فیلسوفان (مانند دیالکتیک روشنگری آدورنو و هورکهایمر) و مثال‌های تاریخی (مانند ویرایش گزارش‌های تامسون در مدل اتمی یا انزوای بوهم در صورت‌بندی مکانیک کوانتومی علی) است.

ابزارها و مراحل اجرا جمع‌آوری داده‌ها محدود به منابع ثانویه (کتاب‌ها، مقالات علمی و اسناد تاریخی) از پایگاه‌های داده است و تحلیل داده‌ها به روش کیفی و تفسیری، با تمرکز بر مراحل مشاهده (از تجرید مفهومی تا قضاوت زبانی) و ابطال پیشفرض‌های اثبات‌گرایی خواهد بود. این روش برای موضوعات فلسفی مناسب است، زیرا اجازه می‌دهد تا جنبه‌های انتزاعی را عمیقاً کاوش کند. با این حال، فاقد آزمون تجربی است، که در مقاله به‌عنوان «حفره روشی تکرارشونده» اشاره شده و پیشنهاد «روش دیگری» (مانند آگاهی انتقادی) برای مواجهه با آن داده شده است. در بخش مربوط به برنامه هسته‌ای ایران، از روش تحلیل کیفی اسناد و متون استفاده شده است. واحد تحلیل، مقالات دانشگاهی، گزارش‌های اندیشکده‌ای و نوشتارهای سیاستی مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران است که در فضای مطالعات امنیتی و روابط بین‌الملل منتشر شده‌اند. پژوهش با رویکردی تاریخی - مفهومی و انتقادی، نحوه صورت‌بندی برنامه هسته‌ای ایران در این متون را بررسی می‌کند و می‌کوشد نشان دهد چگونه برخی چارچوب‌های

نظری و امنیتی، معیارهای «علمی بودن»، «واقع‌گرایی» و «تحلیل معتبر» را شکل می‌دهند. به بیان دقیق‌تر، سه سطح روش در این بخش وجود دارد:

۱. گردآوری داده‌ها: مطالعه و انتخاب متون ثانویه شامل مقالات علمی، گزارش‌های اندیشکده‌ها (مانند CFR و AEI) و نوشتارهای سیاستی درباره برنامه هسته‌ای ایران؛
۲. روش تحلیل: تحلیل کیفی و تفسیری متون با تأکید بر مفروضات نظری، زبان امنیتی، شیوه مشروعیت‌بخشی به تحلیل‌ها و نحوه طرد یا حاشیه‌سازی روایت‌های بدیل؛
۳. رویکرد نظری: استفاده از چارچوب «نظریه‌زدگی مشاهده» در فلسفه علم و «نظریه انتقادی» برای تبیین پیوند میان دانش، قدرت و هژمونی گفتمانی در ادبیات هسته‌ای ایران. در این بخش، از روش تحلیل کیفی اسناد و متون استفاده شده است. داده‌های پژوهش شامل مقالات دانشگاهی، گزارش‌های اندیشکده‌ای و نوشتارهای سیاستی منتشرشده درباره برنامه هسته‌ای ایران در حوزه روابط بین‌الملل و مطالعات امنیتی است. این متون با رویکردی تفسیری و انتقادی تحلیل شده‌اند تا مفروضات نظری، سازوکارهای مشروعیت‌بخشی به روایت‌های مسلط و نحوه حاشیه‌سازی تحلیل‌های بدیل در آنها شناسایی و تبیین شود. تحلیل حاضر بر مبنای چارچوب نظری نظریه‌زدگی و نظریه انتقادی انجام شده و هدف آن بررسی رابطه میان دانش، قدرت و هژمونی گفتمانی در ادبیات هسته‌ای ایران است.

۲. مبانی نظری: نظریه‌زدگی مشاهده و نقد آن در پرتو نظریه انتقادی

۱.۲. مفهوم نظریه‌زدگی و توسعه تاریخی آن در فلسفه علم

پیش از ادامه، می‌بایست معانی بالقوه نظریه‌زدگی را بیان کنیم. در این پژوهش نظریه‌زدگی لااقل به سه معنا، مورد اشاره ذهنی یا متنی قرار گرفته است:

۱. بت‌وارگی نظری (Theoretical fetishism)
بت‌وارگی نظری مفهومی با بهره‌گیری از ادبیات مارکسیستی است که ابتدا جرج لوکاک در «تاریخ و آگاهی طبقاتی» (۱۹۲۳) استفاده کرد و بعدها دیگران هم آن را گسترش دادند (O'Kane, 1984: 232). این مفهوم شبیه بت‌وارگی کالا در سرمایه‌مارکس است، با این تفاوت که اینجا «بت»، یک مفهوم یا نظریه است نه کالا. وقتی ما یک مفهوم انتزاعی (مثل «بازار»، «ساختار»، «سرنوشت»، «ملت»، «دموکراسی» یا حتی «علوم انسانی») را دارای قدرت مستقل، جادویی و فراتاریخی فرض و فراموش می‌کنیم که این مفهوم خود محصول روابط اجتماعی مشخص و مبارزه طبقاتی است، دچار بت‌وارگی نظری شده‌ایم. در نتیجه، به جای تغییر روابط واقعی، به عمل تحت تأثیر این «بت نظری» مشغول می‌شویم. مثال کلاسیک: ساختارگرایی افراطی که

«ساختار» را موجودی زنده و تعیین‌کننده می‌داند که انسان‌ها فقط در آن «جایگاه» دارند (Adorno & Horkheimer, 2010: 33).

۲. نظریه‌زدگی (Théoricisme / Theoreticism)

نظریه‌زدگی در این معنا، اصطلاحی است که اساساً در فضای مارکسیسم فرانسوی دهه ۶۰ و ۷۰ میلادی رایج شد و لویی آلتوسر آن را به خود نسبت داد (O'Kane, 1984: 232). منظور این است که «عمل نظریه‌پردازی» (تولید دانش علمی و نظریه‌پردازی) را بالاترین و تقریباً تنها شکل مهم پراتیک بدانیم و تصور کنیم با دستیابی به «علم واقعی» (برای مثال خوانش درست سرمایه مارکس) می‌توان به‌طور خودکار، بدون نیاز جدی به مبارزه طبقاتی واقعی، سازماندهی توده‌ای یا پراتیک سیاسی ایدئولوژی را کنار زد. آلتوسر در دوره اولیه‌اش (۱۹۶۵-۱۹۶۷) دقیقاً همین موضع را داشت و بعد از ۱۹۶۸ در مجموعه مقالات «خودانتقادی» به‌صراحت گفت: «ما نظریه‌زده بودیم» و این یک خطای ایدئالیستی بود (Althusser, 2009). بنابراین نظریه‌زدگی نوعی تقدم دادن نظریه بر ماده و پراتیک سیاسی است و در سنت آلتوسری متأخر، همیشه بار منفی دارد.

۳. بارگذاری‌شده بودن با نظریه (Theory-ladenness)

این مفهوم به‌طور کلی از فلسفه علم قرن بیستم آغاز شد و اولین بار نوروود راسل هانسون در ۱۹۵۸ مطرح کرد (Hart et al., 2000: 657) و توماس کوهن (Kuhn, 1996: 43) و پل فایرآبند (Nazari, 2020: 331) آن را دامن زده‌اند: هیچ مشاهده‌ای «خام»، «بی‌طرف» یا «بدون پیشفرض» نیست؛ هر چیزی که ما به‌عنوان «داده» یا «واقعیت تجربی» می‌بینیم، از قبل با چارچوب نظری، مفاهیم، انتظارات و حتی زبانمان «بارگذاری» شده است. یک زیست‌شناس داروینی و یک پیرو «خلقت‌گرایی» دقیقاً همان فسیل را می‌بینند، اما یکی «شواهد تکامل» و دیگری «آزمایش الهی» می‌بیند. این نه یک خطا یا بیماری معرفتی، بلکه یک واقعیت بنیادی شناخت انسانی است. برخلاف دو مفهوم قبلی که بار منفی و انتقادی دارند، theory-ladenness در فلسفه علم معمولاً توصیفی و خنثی (یا حتی پذیرفته‌شده) است و فقط نشان می‌دهد چرا تغییر پارادایم علمی این‌قدر دشوار است (Chalmers, 2011: 42).

در واقع باید توجه کرد که اولاً این سه معنا از نظریه‌زدگی به‌طور کلی بیگانه و متباین از هم نیستند و بن‌مایه همه، در واقع همان آلوده بودن مشاهده و نظریه به پیشفرض‌های شناختی، منافع و غیره است. در ثانی، تطابق نظری، قرار گرفتن در چارچوب‌های نظری شناخته‌شده و روش‌های آموخته، الزاماً موجب درست یا غلط بودن یک ایده یا نظر نیست. بلکه این موارد صرفاً ابزارهایی برای جمع‌آوری مطالب، سهولت پردازش و ارائه آنها و نیز برقراری ارتباط بین اهالی یک حوزه تفکری هستند. همچنین این نظریه‌ها الزاماً خنثی و بی‌ربط به منافع نیستند. از همین رو نباید آنها را به‌صورت بت‌واره‌ای در پژوهش مورد تبعیت قرار داد. افراط و سواس گونه در ارجاع

اجباری و انحصاری به نظریاتی که الزاماً هم بی‌پیشفرض، خالص و بدون آغستگی به منافع نیستند، زمینه را ضمناً برای نوعی ادبیات سازی مسلط در هر حوزه علمی فراهم می‌کند که پس از آن، پذیرش یا عدم پذیرش یک ایده یا پژوهش نوین، به انطباق الزامی غیررسمی، نالازم و ناصحیح با آن بستر پیش‌ساخته مربوط خواهد شد.

۲.۲. پیشینه پژوهشی: نقد نظریه‌زدگی در پرتو نظریه انتقادی و فلسفه علم

پیشینه پژوهشی در حوزه نقد نظریه‌زدگی در یکی از معانی مدنظر (theory-ladenness) اغلب بر پایه دو جریان فکری اصلی استوار است: فلسفه علم پس‌اپوزیتیویستی که بر تأثیر نظریه‌ها بر مشاهدات تأکید دارد، و نظریه انتقادی که نظریه‌ها را غیرخنثی و تحت تأثیر منافع اجتماعی، فرهنگی و قدرت می‌بیند. این مفهوم که در فلسفه علم به معنای تأثیر پیشفرض‌های نظری بر فرایند مشاهده و تولید دانش است، از دهه ۱۹۵۰ میلادی به بعد برجسته شد و با نقدهای اجتماعی نظریه انتقادی پیوند خورده است. در ادامه، با تمرکز بر مقالات علمی-پژوهشی معتبر به زبان‌های انگلیسی و فارسی، این پیشینه بررسی شده است. این بررسی نشان می‌دهد که نظریه‌زدگی، نه تنها یک مسئله روش‌شناختی است، بلکه می‌تواند به منافع پنهان در تولید دانش منجر شود.

مفهوم نظریه‌زدگی مشاهده یا به بیان دیگر گرانباری مشاهده از نظریه، به این ایده اشاره دارد که مشاهدات علمی خنثی نیستند و تحت تأثیر چارچوب‌های نظری، زبانی و مفهومی پیشین قرار می‌گیرند. این مفهوم چالش‌هایی برای عینیت علمی ایجاد می‌کند، زیرا پیشنهاد می‌دهد که آنچه مشاهده می‌شود، نه صرفاً واقعیت خارجی، بلکه تفسیری تحت تأثیر باورهای نظری است. توسعه تاریخی این مفهوم از اواخر دهه ۱۹۵۰ آغاز شد، زمانی که فیلسوفانی مانند نوروود راسل هانسون، توماس کوهن و پل فایرآبند آن را برجسته کردند. هانسون (۱۹۵۸) تأکید کرد که «دیدن، یک فعالیت نظریه‌زده است» (Hart et al., 2000) و کوهن (۱۹۶۲) در چارچوب پارادایم‌ها نشان داد که دانشمندان با چارچوب‌های مفهومی متفاوت، پدیده‌های یکسانی را به گونه‌های متفاوتی تفسیر می‌کنند، مانند تفسیر متفاوت پریستلی و لاولوایه از یک آزمایش.

آلن چالمرز، فیلسوف علم، در چپستی علم، آورده است: «گزاره‌های مشاهدتی همواره به زبان نوعی نظریه بیان می‌شوند و همان اندازه دقیق خواهند بود که چارچوب نظری یا مفهومی مورد استفاده آنها دقیق باشد... علم با گزاره‌های مشاهدتی آغاز نمی‌شود، زیرا نوعی نظریه مقدم بر تمام گزاره‌های مشاهدتی است. گزاره‌های مشاهدتی از آن‌رو که خطاپذیرند، بنیاد استواری در اختیار نمی‌نهند که بتوان معرفت علمی را بر آنها بنا کرد» (Chalmers, 2011: 42).

نویسنده این سطور، امیدوار است که مخاطب آشنا به ادبیات فلسفه علم، در بند سطح کلمات و عبارات نیفتد و تقدّم ذاتی نظریه بر مشاهده را به اصالت نظریه تعبیر نکند. اینکه نظریه بر مشاهده مقدم است، یعنی مشاهده خالص، ذهن خالی و دیدگان بی طرف در پس آن مشاهده وجود ندارد. بلکه چراکه مشاهده، به تعبیری که ذکر شد، گرانبار از نظریه است و نظریه خود، دارای مفروضاتی که طبعاً مشاهده را تحت تأثیر خود قرار خواهد داد. بنابراین از آنجا که پایه های علم اثبات گرا، لرزان است، نمی توان علم را از مشاهده به دست آورد و همچنین نمی توان نظریه را خالی از مفروضات یا تأیید شده به واسطه آزمون های تجربی دانست. فایرآبند نیز با آزمایش های فکری پیشنهاد کرد که آزمون نظریه ها می تواند بدون وابستگی به ادراک انسانی، از طریق خروجی تجهیزات انجام شود، اما همچنان نظریه زده باقی می ماند (Nazari, 2020: 331).

در مقالات معاصر، این مفهوم به گونه های مختلفی تقسیم شده است: نظریه زدگی معنایی (تأثیر نظریه بر معنای اصطلاحات مشاهده ای) و نظریه زدگی ادراکی (تأثیر نظریه بر ادراک شناختی). برای مثال، وو تسیس (۲۰۲۰) و شورز (۲۰۱۵) انواع نظریه زدگی را بررسی و پیشنهاد می کنند که راه حل های تجربی مانند آزمون همگرایی قضاوت های متخصصان و غیرمتخصصان می تواند آن را کاهش دهد (Ball et al., 2020: 510-513 Schurz, 2015: 74-76).

لمبرت (۱۹۹۵) با شواهد از روان شناسی شناختی (مانند آزمایش های لیپر در ۱۹۳۵) و تاریخ علم (مانند مشاهده حلقه های زحل یا پرتوهای N) نشان می دهد که باورهای نظری بر ادراک تأثیر می گذارند، به ویژه زمانی که اطلاعات حسی ضعیف یا مبهم است، و این امر تجربه گرایی سنتی را که مشاهدات را خنثی فرض می کند، به چالش می کشد (Lambert, 1995: 134).

۳.۲. پیوند نظریه زدگی با نظریه انتقادی: غیرخنثی بودن نظریه ها و نقش منافع

نظریه انتقادی که ریشه در مکتب فرانکفورت دارد، نظریه ها را غیرخنثی و تحت تأثیر منافع قدرت، فرهنگی و اجتماعی می بیند، که این امر به طور مستقیم با نقد نظریه زدگی همخوانی دارد. ماکس هورکهایمر نظریه انتقادی را به عنوان شکلی از فلسفه مارکسیستی تعریف کرد که نه تنها وضعیت موجود را توصیف می کند، بلکه به تغییر اجتماعی برای رهایی انسان ها معطوف است و آن را در برابر «نظریه سنتی» پوزیتیویستی قرار داد که دانش را خنثی فرض می کند (Adorno & Horkheimer, 2010: 209).

آدورنو و هورکهایمر در دیالکتیک روشنگری (۱۹۴۷) نشان دادند که عقلانیت مدرن، از جمله علم پوزیتیویستی، به ابزاری برای سلطه تبدیل شده و به «صنعت فرهنگی» منجر می شود که فردیت را سرکوب و ایدئولوژی را بازتولید می کند. آنها در دیالکتیک روشنگری به صراحت آورده اند: «معرفت که همان قدرت است، هیچ حد و مرزی نمی شناسد: نه به در بندگی کشیدن

مخلوقات و نه در تبعیت از حاکمان دنیوی. معرفت بی‌توجه به تبار کارفرمایان یکسر در خدمت آنهاست، همچنان که همواره تابع همه اهداف اقتصاد بورژوازی در عرصه کارخانه و کارزار است... قدرت و معرفت مترادف یکدیگرند» (Adorno & Horkheimer, 2010: 30-31).

فلسفه و نظریه انتقادی نوشته هربرت مارکوزه، نسبت فلسفه و مارکسیسم را بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که نظریه انتقادی، با تمرکز بر تحول مادی و خوشبختی انسانی، عقل ایدئالیستی را به ایدئولوژی بورژوازی تبدیل می‌کند که آزادی را محدود به حوزه اندیشه می‌سازد و بر پتانسیل‌های انسانی برای رهایی تأکید دارد. نظریه انتقادی و چالش‌های آن در جوامع مدرن چالش‌هایی مانند دوگانگی سلطه اجتماعی و تأثیر فرارویات‌های مدرن را برجسته می‌کند و پیشنهاد می‌دهد که نظریه انتقادی باید با ساختارهای پیچیده جوامع معاصر تطبیق یابد (Mittelman, 1998: 66).

اندرسون (۲۰۰۴) و اینتمن (۲۰۲۱) نشان می‌دهند که ارزش‌های فرهنگی و سیاسی در مراحل تحقیق (مانند انتخاب داده‌ها) تأثیر می‌گذارند، که این امر با نگرانی‌های نظریه انتقادی درباره قدرت و ایدئولوژی همخوانی دارد. همچنین داگلاس (۲۰۱۳) بین ارزش‌های شناخت‌شناسانه و غیر شناخت‌شناسانه تمایز قائل می‌شود و نشان می‌دهد که تصمیم‌گیری‌های علمی مانند تعیین آستانه‌های مواجهه، تحت تأثیر ارزش‌های اخلاقی است، که این امر دانش را غیربی‌طرف می‌کند (Schurz, 2015: 74-76 Lambert, 1995: 131-134).

۴.۲. پیامدهای نظریه‌زدگی برای علوم انسانی و روابط بین‌الملل در علوم انسانی

در معنایی اختصاصی‌تر از نظریه‌زدگی، نظریه نوعاً تحت تأثیر منافع است، زیرا موضوعات آن (مانند سیاست خارجی) با قدرت، اقتصاد و هویت گره خورده‌اند. لمبرت (۱۹۹۵) با شواهد تاریخی مانند اندازه‌گیری جمجمه‌ها توسط گولد (۱۹۸۱) نشان می‌دهد که باورهای نژادی ناخودآگاه داده‌ها را تحریف می‌کنند که این امر تولید دانش را به منافع شخصی یا گروهی پیوند می‌زند (Lambert, 1995: 49).

در فلسفه علم، بوگن (۲۰۱۶) تأکید می‌کند که شواهد تجربی «ناخالص» (تحت تأثیر قضاوت‌های دانشمندان) اغلب اطلاعات بیشتری درباره جهان ارائه می‌دهد، اما این امر نیازمند بررسی منافع است. در دانش روابط بین‌الملل، نظریه انتقادی بر آن است که تفکیک سختگیرانه نظریه‌ها (مانند رئالیسم یا لیبرالیسم) غیرواقعی است، زیرا تحلیل‌ها، در بسیاری از موارد تحت تأثیر منافع از جمله منافع سیاسی‌اند. بنابراین مشابه آنچه کوهن در کتاب ساختار انقلاب‌های علمی توصیف می‌کند، افراط در چارچوب‌های نظری، می‌تواند گفت‌وگو را خالی از معنا کند و نیاز به رهاسازی فکری دارد (Kuhn, 1996: 43).

مبانی نظری این پژوهش، بر پایه مفهوم کلیدی «نظریه‌زدگی مشاهده» استوار است که به معنای تأثیر پیشفرض‌های نظری، مفهومی و شناختی بر فرایند مشاهده و تولید دانش اشاره دارد. این مفهوم که ریشه در فلسفه علم پساپوزیتیویستی دارد، چالش‌های بنیادینی برای ادعای خنثی بودن علم ایجاد می‌کند و با نظریه انتقادی که دانش را تحت تأثیر منافع اجتماعی، قدرت و ایدئولوژی می‌بیند، پیوند می‌خورد. در ادامه، ابتدا تاریخچه و ابعاد فلسفی نظریه‌زدگی بررسی می‌شود، سپس ارتباط آن با نظریه انتقادی و منافع پنهان در علوم انسانی، به‌ویژه روابط بین‌الملل، مورد کاوش قرار می‌گیرد.

۱. نظریه‌زدگی مشاهده: تاریخچه و ابعاد فلسفی

نظریه‌زدگی مشاهده از دهه ۱۹۵۰ میلادی در فلسفه علم برجسته شد و نشان داد که مشاهدات علمی نه خنثی، بلکه تحت تأثیر چارچوب‌های نظری پیشین قرار دارند. نوروود هانسون با تأکید بر اینکه «دیدن، یک فعالیت نظریه‌زده است»، استدلال کرد که دانشمندان با پارادایم‌های متفاوت، پدیده‌های یکسانی را به گونه‌های متفاوتی تفسیر می‌کنند، مانند مشاهده یک آزمایش توسط پرستلی و لاووازیه. توماس کوهن این مفهوم را در چارچوب پارادایم‌ها گسترش و نشان داد که انقلاب‌های علمی نه از آزمون‌های خنثی، بلکه از تغییر پارادایم‌ها ناشی می‌شوند که این امر ابطال پیشفرض اثبات‌گرایی پوزیتیویستی را به همراه دارد (Kuhn, 43). پل فایرآیند نیز با آزمایش‌های فکری، آزمون نظریه‌ها را حتی بدون ادراک انسانی، نظریه‌زده دانسته است (Nazari, 2020).

پوزیتیویسم، با فرض دسترسی مستقیم به امر بیرونی، تلاش به اثبات قضیه‌های تجربی بر اساس شواهد کرد، اما ابطال‌گرایی نشان داد که قضایای تجربی، غیرقابل اثبات مطلق هستند، بنابراین می‌توان به‌صورت غیرمستقیم نتیجه گرفت که فرض پوزیتیویستی «مشاهدات خالص و غیرگرانبار از نظریه» فرض صحیحی نیست. کارل پوپر در منطق اکتشافات علمی و به‌خصوص ایمره لاکاتوش در پردازش ابطال‌گرایی، در واقع هم روش اثبات‌گرایانه را در فاهمه منتفی دانستند و هم بدیل آن را ارائه کردند.

مقاله لمبرت (۱۹۹۵) با شواهدی از روان‌شناسی شناختی (مانند آزمایش‌های لیپر ۱۹۳۵)، تأیید می‌کند که باورهای نظری بر ادراک تأثیر می‌گذارند، به‌ویژه در اطلاعات مبهم، و این امر امپریسیسم سنتی را به چالش می‌کشد. مقالات معاصر بر مشکلات راه‌حل‌های تجربی تمرکز دارند.

۲. پیوند نظریه‌زدگی با نظریه انتقادی: نقش منافع و قدرت

نظریه انتقادی با ریشه در مکتب فرانکفورت، دانش را غیرخنثی و ابزار سلطه می‌بیند که این امر نظریه‌زدگی را به سطح اجتماعی و ایدئولوژیک ارتقا می‌دهد. هورکهایمر (۱۹۳۷) نظریه انتقادی

را در برابر «نظریه سنتی» پوزیتیویستی قرار داد که دانش را خنثی فرض می‌کند و بر تغییر اجتماعی برای رهایی تأکید دارد. آدورنو و هورکهایمر (۱۹۴۷) در دیالکتیک روشنگری نشان دادند که عقلانیت مدرن به ابزاری برای سلطه (مانند صنعت فرهنگی) تبدیل می‌شود و ایدئولوژی را بازتولید می‌کند (Adorno & Horkheimer, 2010: 209). این پیوند در ابطال پیشفرض «مشاهده خالص» و تأکید بر منافع به شرحی که اشاره شد، مشهود است.

برخی مقالات شاخص در نقد کاربرد نادرست نظریه‌ها، ساده‌سازی و بی‌توجهی به پیشفرض‌ها را به‌عنوان نظریه‌زدگی ایدئولوژیک نقد می‌کنند، که این امر به منافع هویتی و گروهی بازمی‌گردد. در روابط بین‌الملل، نظریه انتقادی نظریه‌زدگی را به ساختارهای هژمونیک پیوند می‌زند. مقاله حسینی (۱۳۹۰) با رویکرد تطبیقی، ریشه نظریه انتقادی را در مکتب فرانکفورت (هورکهایمر، آدورنو، مارکوزه، هابرماس) دانسته و آن را برای نقد نظم جهانی (مانند امنیت بشری به‌جای دولتی) به کار می‌گیرد (Hosseini & Ragheb, 2020: 49). کاکس و اشلی بر تفکیک نظریه حفظ وضع موجود و «انتقادی» تأکید دارند که نظریه‌زدگی را به «علاق قدرت» نسبت می‌دهد (Mittelman, 1998: 66).

در چنین فضایی، مقالاتی که بر امکان دیپلماسی، ضرورت تغییر پارادایم امنیتی، یا ناکارآمدی سیاست فشار تأکید می‌کنند، گاه از سوی همین طیف به‌عنوان «غیرواقع‌گرایانه»، «هنجاری»، «سطحی» یا «غیرعلمی» توصیف می‌شوند. این واکنش‌ها نشان می‌دهد که معیار داور، صرفاً محتوای تحلیل نیست، بلکه میزان انطباق آن با چارچوب مسلطی است که طی سال‌ها به‌عنوان معیار عقلانیت و واقع‌گرایی تثبیت شده است.

مشروعیت یافتن تحلیل‌های تهدیدمحور در پرونده هسته‌ای ایران، پیش از هر چیز، محصول قدرت نهادی و هژمونی پارادایم رئالیسم در مطالعات امنیتی است. انتشار یک تحلیل از سوی اندیشکده‌های تراز اول مانند بروکینگز یا امریکن انترپرایز، به‌خودی‌خود هاله‌ای از «تخصص» و «اقتدار کارشناسی» را بر آن تحلیل می‌افکند، فارغ از اینکه تا چه اندازه از پشتوانه تجربی یا روش‌شناختی برخوردار باشد (Medvetz, 2012: 130). این اعتبار نهادی، هنگامی که با مفروضات مسلط پارادایم رئالیسم - که نظام بین‌الملل را عرصه آنارشی، قدرت‌طلبی و تهدید دائمی می‌داند - همسو می‌شود، مشروعیتی مضاعف کسب می‌کند. از منظر این پارادایم، تحلیل‌هایی که رفتار ایران را در چارچوب «تهدید وجودی» تفسیر می‌کنند، «واقع‌بینانه» تلقی می‌شوند، زیرا با این پیش‌فرض بنیادین همخوانی دارند که بازیگران در پی بقا و گسترش قدرت خود هستند.

در مقابل، تحلیل‌های بدیل که بر دیپلماسی، حقوق بین‌الملل و امکان مدیریت مسالمت‌آمیز تنش‌ها تأکید دارند، به‌دلیل عدول از همین چارچوب مسلط، با استانداردهای دوگانه‌ای ارزیابی

می‌شوند. این نوشتارها نه به دلیل ضعف استدلال، بلکه به این دلیل که از فرایند «امنیتی‌سازی» که برنامه هسته‌ای ایران را تهدیدی وجودی برای امنیت معرفی می‌کند، فاصله می‌گیرند، با برچسب‌هایی مانند «هنجاری»، «ایدئالیستی» یا «فاقد عمق تحلیلی» از گردونه اعتبار بیرون رانده می‌شوند (Buzan et al., 1998: 21). آنچه در این میان تعیین‌کننده است، نه دقت روش یا قوت داده‌ها، بلکه انطباق با پیش‌فرض‌های نظری و منافع نهادینه شده است. بدین ترتیب، «علمی بودن» در این عرصه به تابعی از انطباق پارادایمی بدل می‌شود؛ وضعیتی که نشان می‌دهد ارزش‌های غیرمعرفتی و سیاسی چگونه در قلب قضاوت‌هایی که خود را «کارشناسی» و «بی‌طرف» می‌خوانند، نفوذ می‌کنند (Longino, 1990: 62).

یکی از مهم‌ترین ابزارهای این حاشیه‌سازی، تعریف صوری و گزینشی از علم است. در فضای تحلیل سیاست خارجی، به‌ویژه در نشریات پرنفوذ غربی، سنتی جاافتاده وجود دارد که مقالات تحلیلی - سیاستی لزوماً واجد روش‌شناسی صریح، ارجاعات درون‌متنی گسترده یا دستگاه مفهومی دست‌وپا گیر کلاسیک و دانشگاهی نیستند. با این حال، هنگامی که این مقالات در چارچوب روایت‌های مسلط - به‌ویژه روایت‌های همسو با سیاست‌های جریان اصلی به‌خصوص ایالات متحده و اسرائیل - نوشته می‌شوند، به‌ندرت «غیرعلمی» خوانده می‌شوند. در مقابل، اگر همان قالب نوشتاری، همان سطح استدلال و همان میزان ارجاع، حامل تحلیلی خلاف جریان باشد، ناگهان معیارهای سختگیرانه علم‌انگاری فعال می‌شوند و متن به دلیل «فقدان روش»، «نبود ارجاع کافی» یا «هنجاری بودن» کنار گذاشته می‌شود. این دوگانگی نشان می‌دهد که علم‌انگاری در اینجا بیش از آنکه تابع روش باشد، تابع جهت‌گیری گفتمانی است.

به‌عنوان مؤید این معنا، مقاله دیان استون و ارنا جوردوویچ نشان می‌دهد که در نظام‌های سیاستگذاری، تخصص اندیشکده‌ها به‌عنوان شکل خاصی از تخصص به رسمیت شناخته می‌شود و مشروعیت آنها از حضور در فرایندهای مشاوره سیاستی حاصل می‌شود، نه لزوماً از رعایت استانداردهای مقاله دانشگاهی داوری شده. نویسندگان مذکور، به‌صراحت از «valid expertise» و «legitimate presence» اندیشکده‌ها در فرایند سیاستگذاری سخن می‌گویند (Djordjevic & Stone, 2023: 343).

همچنین در ادبیات «social epistemology» و «epistemic authority»، اعتبار گزاره‌ها غالباً از طریق نهادهای معتبر و سلسله‌مراتب‌های معرفتی شکل می‌گیرد و نه صرفاً از طریق ارزیابی مستقل روش‌شناختی توسط مخاطبان. این بحث در آثار کلاسیک آلوین گلدمن و ادبیات اقتدار معرفتی مطرح شده است و حتی در مباحث فلسفه علم نیز اعتماد به نهادها و مجلات معتبر به‌عنوان بخشی از سازوکار تولید اعتبار دانش شناخته می‌شود (Goldman, 1999: 186).

در مجموع می‌توان گفت در نمونه به‌خصوص موضوع پژوهش حاضر که بنابر مدعای حاضر قابل تعمیم است، بخش مهمی از ادبیات اثرگذار درباره برنامه هسته‌ای ایران در قالب متون سیاسی و اندیشکده‌ای تولید شده است؛ متونی که به‌طور معمول فاقد عناصر متعارف پژوهش دانشگاهی نظیر طراحی پژوهش و روش‌شناسی صریح هستند. با این حال، نفوذ و اعتبار آنها از طریق جایگاه نهادی نویسندگان، اعتبار سازمان‌های منتشرکننده و نقش آنها در شبکه‌های سیاستگذاری تأمین می‌شود. از این‌رو، فرایند اعتباربخشی به دانش در این حوزه را نمی‌توان صرفاً با معیارهای روش‌شناختی دانشگاهی توضیح داد و باید نقش نهادهای تولیدکننده دانش و سازوکارهای اقتدار معرفتی را نیز در نظر گرفت.

تفاوت میزان نفوذ برخی روایت‌ها را نمی‌توان صرفاً با کیفیت استدلال‌های آنها توضیح داد. مطابق نظریه میدان بوردیو، موقعیت نهادی تولیدکنندگان دانش و سرمایه نمادین آنها در فرایند اعتباربخشی به ایده‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا می‌کند. از این منظر، امکان دیده شدن یا نادیده گرفته شدن یک روایت به همان اندازه که به محتوای آن وابسته است، به جایگاه آن در میدان تولید دانش نیز بستگی دارد.

پیامد این وضعیت، شکل‌گیری نوعی پارادوکس تحلیلی است. از یک سو، برخی نوشته‌های منتشرشده در این حوزه به زبان انگلیسی که در فضای بین‌المللی به‌عنوان روایت‌های بدیل یا صداهایی متفاوت از درون ایران دیده می‌شوند، در فضای تحلیلی داخلی کمتر خوانده می‌شوند یا حتی با بی‌اعتمادی مواجه می‌گردند؛ از سوی دیگر، روایت‌هایی که با چارچوب تهدیدمحور غالب همخوانی بیشتری دارند، حتی اگر از نظر تحلیلی تکراری، ساده‌سازی‌شده یا فاقد نوآوری باشند، در محیط داخلی نیز سریع‌تر پذیرفته می‌شوند و مشروعیت علمی می‌یابند و حتی به آنها ارجاع داده می‌شود. نمونه کاملاً در دسترس این مدعا از مقایسه ترکیب آثاری مانند مقاله «ایران واقعاً چه می‌خواهد؟ سیاست خارجی ایران در دوران روحانی» در مجله فارن افرز است که می‌توان گفت از نزدیک به دویست ارجاع که نشان‌دهنده مورد توجه قرار گرفتن این مقاله در محیط جهانی بود، علی‌رغم اینکه موضوع در خصوص مهم‌ترین موضوع وقت ایران است، ارجاع چندانی از داخل ایران به این مقاله دیده نمی‌شود. این امر نشان می‌دهد که مسئله اصلی نه کیفیت ذاتی تحلیل‌ها، بلکه ساختار هژمونیک میدان تحلیل است؛ میدانی که پیشاپیش تعیین می‌کند کدام پرسش‌ها مجاز، کدام پاسخ‌ها معقول و کدام روایت‌ها «علمی» محسوب می‌شوند.

آنچه در میدان تحلیل سیاست خارجی، به‌ویژه درباره برنامه هسته‌ای ایران، رخ می‌دهد، نشان‌دهنده آن است که «علمی» خواندن یک تحلیل بیش از آنکه تابع استحکام روش‌شناختی یا دقت ارجاعی باشد، تابع انطباق آن با روایت‌های مسلط و منافع قدرت‌های هژمونیک است. این پدیده در چارچوب «مرزکشی» علمی تبیین می‌شود که طی آن برچسب «علم» به‌عنوان منبعی

اجتماعی برای مشروعیت بخشی به برخی دیدگاه‌ها و طرد برخی دیگر به کار می‌رود (Barnes et al., 1996). در این میدان، «رژیم حقیقت» مسلط از پیش تعیین می‌کند که کدام پرسش‌ها مجاز، کدام پاسخ‌ها معقول و کدام روایت‌ها شایسته نام «علم» هستند (Foucault, 1980: 109-133) و ساختار هژمونیک میدان تحلیل، خود محصول مبارزه بر سر سرمایه نمادینی است که تعریف «علمی بودن» را در انحصار درمی‌آورد (Bourdieu, 1975). برای نمونه، تحلیل‌های تهدیدمحور همسو با سیاست‌های ایالات متحده و اسرائیل، به‌رغم فقدان نوآوری یا پشتوانه تجربی، با تکیه بر جایگاه نهادی و همخوانی با پارادایم رئالیسم، «واقع‌بینانه» تلقی می‌شوند، حال آنکه تحلیل‌های دیپلماسی محور برآمده از درون ایران، حتی اگر مستدل و داده‌بنیان باشند، با برچسب «هنجاری» یا «غیرعلمی» به حاشیه رانده می‌شوند؛ فرایندی که یادآور نقد سعید بر «شرق‌شناسی» است که در آن «دیگری» تنها زمانی مجاز به سخن گفتن است که در چارچوب‌های شناختی از پیش تعیین شده غرب حرکت کند (Said, 1978: 1-28). بدین ترتیب، «نظریه‌زدگی مشاهده» (Kuhn, 1996: 43) نه تنها یک خطای روش‌شناختی فردی، بلکه سازوکاری ساختاری برای بازتولید هژمونی گفتمانی و خاموش ساختن صداهای بدیل است.

از این منظر، نظریه‌زدگی صرفاً یک خطای روش‌شناختی فردی نیست، بلکه یک پدیده ساختاری است که به بازتولید خود می‌انجامد. تحلیلگران، برای آنکه تحلیلشان «دیده شود» و «معتبر تلقی شود»، ناخواسته خود را با همان زمین بازی تطبیق می‌دهند و بدین ترتیب، حتی نقدهای ظاهراً متفاوت نیز در نهایت در چارچوب مفروضات مسلط باقی می‌مانند. نتیجه آن است که امکان ظهور و تثبیت روایت‌های واقعاً بدیل، روایت‌هایی که بتوانند خود چارچوب مشاهده را به پرسش بکشند، به شدت محدود می‌شود.

این موردکاوی در مجموع نشان می‌دهد که در مسئله هسته‌ای ایران، مناقشه اصلی نه صرفاً بر سر سیاست یا راهبرد، بلکه بر سر تعریف علم، واقع‌گرایی و عقلانیت تحلیلی است. تا زمانی که این تعاریف در انحصار چارچوب‌های نظری خاصی باقی بماند، هر تحلیلی که از آنها فاصله بگیرد، حتی اگر منسجم، داده‌محور و سیاست‌پژوهانه باشد، یا به حاشیه رانده خواهد شد یا با برچسب «غیرعلمی» از میدان خارج می‌شود. از این‌رو، نقد نظریه‌زدگی نه یک بحث انتزاعی، بلکه شرط لازم برای گشودن امکان مشاهده و تحلیل متفاوت در موضوعاتی است که سال‌ها در مدار بداهت‌های تحمیل شده گرفتار مانده‌اند.

مبتنی بر آنچه گفته شد، بیش از هر چیز باید در نظر گرفت که سیاست‌نامه‌ها و پژوهش‌ها از هر سو، خالی از پیشفرض و به‌خصوص پیشفرض‌های منفعت‌محور نیستند و بنابراین اگر به تمامه ضداستناد نباشند، حتماً نمی‌توانند مبنای «علمی بودن» نظری جدید قرار گیرند. تراز علمی بودن و نبودن سیاست‌نامه‌ها و پژوهش‌ها حتماً ابتدای آنها بر نظریات شایع نیست. گویی که

حتی در علوم دقیقه نیز مواردی متعدد از باب استیلای جریان اصلی بر نظریه‌های نو وجود دارند، چه رسد به علوم انسانی و به‌خصوص علم سیاست که بیش از هر چیز مبنای خود را بالذات به آغستگی به طرفداری و منفعت محوری نزدیک می‌بیند.

۳. یافته‌ها

۱.۳. نظریه‌زدگی، علم‌انگاری و حاشیه‌سازی تحلیل‌های بدیل در مسئله هسته‌ای ایران

از مهم‌ترین مواردی که می‌توان تحمیل رویکردی را با ظاهر علمی و نظری ولی مبتنی بر منافع نه‌چندان غیرقابل حدس زدن به‌روشنی نشان داد، موضوع هسته‌ای ایران است. در این مورد به‌واسطه رویکرد امنیتی‌سازی که بیش از هر کس از طرف رژیم اسرائیل موضوع اراده طولانی‌مدت قرار گرفته است، ابتدای عمده مواردی که در قالب مقاله، کتاب و گزارش سیاستی منتشر می‌شوند، برچیدن زمینه‌ای برای هرگونه فکر است که تحلیلگر بی‌طرف را نیز به‌ناچار و ناخودآگاه ملزم به کنش و تحلیل در همین زمین کند. این مسئله تا جایی پیش می‌رود که حتی به هنگام ارائه تحلیل یا پیشنهاد راه‌حلی برای موضوع هسته‌ای ایران که تطابق حداکثری با منتشرات مذکور نداشته باشد، نه‌تنها از سوی معارضان پذیرفته نشده و به انزوا کشانده می‌شود، بلکه حتی همراهان سیاسی نیز به‌واسطه حمله نظری متواتر، حتی در مواجهه اولیه با نظر جدید، با رویکردی ناامیدانه و شکاکانه نسبت به علمی و عملی بودن آن وارد می‌شوند.

پرونده هسته‌ای ایران نمونه‌ای روشن از وضعیتی است که در آن، پیش از آنکه داده‌ها، شواهد یا حتی اختلاف‌نظرهای تحلیلی وارد میدان شوند، زمین بازی مشاهده و داوری، از پیش طراحی شده است. در این زمین بازی، مجموعه‌ای از مفروضات نظری خاص - اغلب برآمده از روایت‌های امنیت‌محور و تهدیدمحور - به‌تدریج چنان بدیهی و طبیعی جلوه داده شده‌اند که خروج از آنها نه به‌عنوان یک تفسیر متفاوت، بلکه به‌مثابه عدول از «علم» تلقی می‌شود. به بیان دیگر، آنچه در این فضا محل مناقشه نیست، صرفاً سیاست یا منافع نیست، بلکه خود معیارهای علمی بودن و معتبر انگاشتن تحلیل‌هاست. در چنین چارچوبی، نوشته‌هایی که می‌کوشند پرونده هسته‌ای ایران را نه در قالب تهدید ذاتی، بلکه در قالب مسئله‌ای سیاسی، حقوقی یا قابل مدیریت از طریق دیپلماسی تحلیل کنند، با نوعی ناهمخوانی معرفتی مواجه می‌شوند. این ناهمخوانی لزوماً به‌دلیل ضعف استدلال یا فقدان انسجام منطقی نیست، بلکه ناشی از آن است که این متون با پیشفرض‌های تثبیت‌شده همخوانی ندارند. نظریه‌زدگی مشاهده دقیقاً در همین نقطه عمل می‌کند: مشاهده و ارزیابی نه از داده آغاز می‌شود و نه از استدلال، بلکه از نظریه‌ای آغاز می‌شود که پیشاپیش تعیین کرده است چه چیزی «معقول»، «واقع‌بینانه» و «علمی» است. برای نمونه، در مقاله با عنوان «ایران توافق ساخته خود را می‌خواهد» در مجله فارن افرز (Zarif

(M. , Iran wants the nuclear deal it made, 2021)، بر بازگشت به برجام به عنوان یک توافق دوجانبه تأکید و استدلال شده است که ایران آمادۀ رعایت تعهدات است، مشروط به رفع تحریم‌ها توسط آمریکا. این مقاله، با تمرکز بر دیپلماسی متقابل و نقد سیاست‌های یک‌جانبه ترامپ، رویکردی حقوقی و عملی پیشنهاد می‌دهد. به‌طور مشابه، در مقالۀ «اروپا می‌بایست با ایران همکاری کند» در نیویورک‌تایمز (Zarif M. , 2017)، بر نقش اروپا در حفظ برجام تأکید و از آن به عنوان «پیروزی دیپلماسی بر تقابل» توصیف شده است. همچنین در مقالۀ «چرا ایران دفاع خود را بر می‌سازد» در واشنگتن‌پست (Zarif M. , 2016)، بدون ارجاعات گسترده آکادمیک، اما با استناد به شواهد تاریخی و حقوقی برنامه موشکی ایران دفاعی و واکنشی به تهدیدات منطقه‌ای توصیف شده است. این مقالات، در قالب نظرهای سیاستی نوشته شده‌اند و اغلب فاقد روش‌شناسی صریح کلاسیک یا ارجاعات درون‌متنی گسترده‌اند، اما به‌واقع هم به‌قدر کافی معتبرند، به‌طوری‌که در نشریات درجه اول منتشر شده‌اند و هم در فضای واقعی، واجد توصیف و تجویز مؤثری بوده‌اند. با این حال، در میدان تحلیل غربی و حتی داخلی، این نوع مقالات گاه با برچسب «هنجاری»، «غیرواقع‌گرایانه» یا «فاقد عمق تحلیلی» مواجه می‌شوند. منتقدان، مانند تحلیلگران اندیشکده‌های تندرو و راست‌گرای غربی، این نوشتارها را به‌دلیل تأکید بر دیپلماسی و عدم پذیرش پیشفرض تهدیدمحور، به حاشیه می‌رانند و آنها را بیش‌ازحد «ایدئالیستی» می‌دانند. این در حالی است که مقالات مشابه از سوی اندیشکده‌های مخالف دیپلماسی متوازن هسته‌ای، با همان سطح استدلال و بدون روش‌شناسی پییه‌عنوان عنوان «واقع‌گرایانه» و «علمی» پذیرفته می‌شوند. در مقابل، مقالات اندیشکده‌های غربی که دیدگاه تهدیدمحور را توسعه می‌دهند، اغلب چارچوب مسلط را تقویت می‌کنند. برای مثال، در مقالۀ «پیامدهای توافق هسته‌ای؛ تهدید جهانی ناشی از ایران»، نویسندگان بر نقش ایران در حمایت از گروه‌های شبه‌نظامی و استفاده از تروریسم برای تضعیف رقبا تأکید دارند و برجام را برای مهار «تهدید ایران علیه جهان» ناکافی می‌دانند. این متن، با تمرکز بر جنبه‌های امنیتی و بدون ارجاعات گسترده به داده‌های تجربی جدید، سیاست فشار حداکثری را توجیه می‌کند و به‌عنوان تحلیل «واقع‌بینانه» پذیرفته می‌شود (Byman, 2017).

برای مثال، در گزارش مذکور، دانیل بایمن روابط ایران با گروه‌های شبه‌نظامی و سازمان‌های مسلح غیردولتی را بخشی اساسی از سیاست خارجی جمهوری اسلامی معرفی و استدلال می‌کند که تهران از این شبکه‌ها برای گسترش نفوذ منطقه‌ای، بازدارندگی در برابر رقبای خود و اعمال فشار بر منافع ایالات متحده و متحدانش بهره می‌گیرد. همچنین ری تکیه در همین مجموعه، ایران پس‌برجام را بازیگری توصیف می‌کند که نفوذ منطقه‌ای و فعالیت‌های برون‌مرزی خود را گسترش داده است و از اتخاذ راهبردی جامع برای مهار آن دفاع می‌کند. در

این آثار، برنامه هسته‌ای ایران در بستری گسترده‌تر از تهدیدات امنیتی و منطقه‌ای جمهوری اسلامی تفسیر می‌شود. از منظر پژوهش حاضر، اهمیت این آثار نه در درستی یا نادرستی گزاره‌های آنها، بلکه در این واقعیت است که مفروضات امنیتی خاصی درباره ایران به‌عنوان چارچوبی بدیهی برای تحلیل پذیرفته می‌شوند و مبنای توصیه‌های سیاستی قرار می‌گیرند.

به‌طور مشابه، در مقاله «چرا جزئیات توافق ایران مهم نیست» (Shapiro, 2015) نویسنده استدلال می‌کند که جزئیات توافق اهمیتی ندارد زیرا برنامه هسته‌ای ایران بخشی از یک تهدید بزرگ‌تر است. این نوع استدلال در بخشی از ادبیات سیاستی و اندیشکده‌ای مرتبط با ایران مشاهده می‌شود که در آن، ارزیابی توافق هسته‌ای اغلب بر مبنای تصویری کلی از ایران به‌عنوان یک تهدید منطقه‌ای صورت می‌گیرد و نه صرفاً بر اساس مفاد فنی توافق.

هسته استدلال شاپیرو تقریباً چنین ساختاری دارد:

۱. توافق هسته‌ای فقط درباره موضوع هسته‌ای نیست. شاپیرو استدلال می‌کند که مناقشه سیاسی در آمریکا درباره برجام اغلب بر سر جزئیات فنی توافق (تعداد سانتریفویژها، زمان گریز هسته‌ای، رژیم بازرسی و غیره) نیست، بلکه بر سر برداشت‌های متفاوت از جایگاه ایران در نظم منطقه‌ای خاورمیانه است؛

۲. دو روایت رقیب درباره ایران وجود دارد. از نظر او مخالفان توافق، ایران را ذاتاً بازیگری توسعه‌طلب، بی‌ثبات‌کننده و دشمن منافع آمریکا می‌دانند. بنابراین حتی اگر توافق از نظر فنی قوی باشد، باز هم آن را نامطلوب تلقی می‌کنند، زیرا رفع تحریم‌ها به افزایش قدرت منطقه‌ای ایران منجر می‌شود. در مقابل، حامیان توافق معتقدند که مسئله هسته‌ای باید از سایر اختلاف‌ها جدا شود و جلوگیری از دستیابی ایران به سلاح هسته‌ای خود دستاورد مهمی است؛

۳. بنابراین اختلاف اصلی بر سر مفروضات راهبردی است نه جزئیات فنی. نتیجه‌ای که شاپیرو می‌گیرد این است که بخش مهمی از منازعه سیاسی در خصوص برجام را نمی‌توان با بحث‌های فنی حل کرد، زیرا ریشه اختلاف در ارزیابی‌های متفاوت از ماهیت جمهوری اسلامی، نقش منطقه‌ای ایران و سیاست خاورمیانه‌ای آمریکا قرار دارد؛

۴. نتیجه‌گیری شاپیرو. او عملاً می‌گوید تمرکز افراطی بر جزئیات توافق، ماهیت واقعی منازعه را پنهان می‌کند. مسئله اصلی این نیست که مثلاً مدت محدودیت‌ها ۱۰ سال باشد یا ۱۵ سال؛ مسئله اصلی این است که افراد از ابتدا درباره اینکه آمریکا باید چه نوع رابطه‌ای با ایران داشته باشد و ایران چه جایگاهی در منطقه دارد، دیدگاه‌های متفاوتی دارند.

مشروعیت‌بخشی به تحلیل‌های تهدیدمحور در ماجرای هسته‌ای ایران، محصول فرایند تک‌ساحتی نیست، بلکه درهم‌تنیدگی چندلایه از قدرت نهادی، هژمونی پارادایمی و سوگیری‌های معرفتی رخ می‌دهد. نخست، این مشروعیت از مجرای قدرت نهادی و شبکه‌های انتشار دانش

جاری می‌شود: هنگامی که اندیشکده‌های تراز اول مانند بروکینگز یا شورای روابط خارجی (CFR) تحلیلی را منتشر می‌کنند، صرف انتشار در این بسترها، به‌خودی‌خود به آن وزن و اعتبار می‌بخشد و آن را از یک «نظر شخصی» به یک «گزارش کارشناسی» با پشتوانه نهادی تبدیل می‌کند؛ دوم، این فرایند مستظهر به هژمونی چارچوب‌های نظری مسلط، به‌ویژه رئالیسم و مطالعات امنیتی است که پیشاپیش تعیین می‌کنند تحلیل «واقع‌بینانه» و «علمی» چه مختصاتی دارد (Mittelman, 1998: 67-68). برای مثال، دیدگاه شاپیرو (۲۰۱۵) که برنامه هسته‌ای ایران را صرفاً نمادی از یک تهدید بزرگ‌تر می‌داند، به این دلیل «استراتژیک» و معتبر تلقی می‌شود که با مفروضات بنیادین این پارادایم همخوانی کامل دارد، نه لزوماً به این دلیل که از پشتوانه تجربی یا روش‌شناختی عمیق‌تری نسبت به تحلیل‌های دیپلماسی‌محور برخوردار است؛ سوم، این چرخه مشروعیت‌بخشی از طریق طرد گفتمانی و استانداردهای دوگانه در نقد تکمیل می‌شود: تحلیل‌های همسو با پارادایم تهدید، فارغ از سختگیری‌های روشی، «علمی» و «واقع‌گرا» خوانده می‌شوند، درحالی‌که تحلیل‌های بدیل با برچسب‌هایی چون «هنجاری»، «ایدئالیستی» یا «غیرآکادمیک» از گردونه اعتبار بیرون رانده می‌شوند (O’Kane, 1984: 229-230). به بیان دیگر، «علمی بودن» در این میدان، نه تابعی از دقت روش، بلکه تابعی از انطباق با پیشفرض‌های نظری و منافع نهادینه‌شده است؛ وضعیتی که خود مصداقی آشکار از «نظریه‌زدگی مشاهده» در عمل است، جایی که نظریه (پارادایم امنیتی) پیشاپیش تعیین می‌کند چه چیزی شایسته نام «علم» است (Kuhn, 1996: 43).

مقاله «اثر دومینویی تحریم‌ها بر برنامه هسته‌ای ایران» (The ripple effect of UN sanctions on Iran’s nuclear program, 2025) از شورای روابط خارجی (CFR) نیز بر تأثیر تحریم‌ها تأکید دارد و ایده مبادله امتیازات هسته‌ای با رفع تحریم‌ها را رد می‌کند، با استدلال‌هایی که پیشفرض غیرقابل اعتماد بودن ایران را بدیهی فرض می‌کنند. در مؤسسه امریکن انترپرایز، مقالاتی مانند «حمله به ایران پیروزی‌ای بود که ضعف آمریکا را آشکار کرد» (Iran strike was a triumph that showed American weakness, 2025) و همچنین مقاله «جنگ اسرائیل با ایران یک جنگ نیست، سه جنگ است» (Israel’s war with Iran isn’t one conflict. It’s three, 2025)، برنامه هسته‌ای ایران را به‌عنوان تهدیدی چندجانبه توصیف می‌کنند و حمله نظامی را توجیه و تجویز می‌کنند، بدون اینکه به امکان دیپلماسی بپردازند. این نوشتارها، اغلب با لحنی سیاسی و بدون دستگاه مفهومی پیچیده، به‌عنوان «تحلیل‌های کارشناسی» پذیرفته می‌شوند، درحالی‌که مقالات مقابل با استانداردهای دوگانه‌ای ارزیابی می‌شوند.

مقایسه این دو دسته نشان می‌دهد که نظریه‌زدگی چگونه عمل می‌کند: دسته نخست، مقالات غربی، در گفتمان مسلط و به‌خصوص در مورد برنامه هسته‌ای ایران آنها که مستظهر به حمایت لابی جنگ‌طلب و اسرائیل هستند، با انطباق محتوایی بر پارادایم واقع‌گرایی امنیتی (مانند نظریه رئالیسم کلاسیک که بر حاکمیت قدرت فیزیکی و تهدید تأکید دارد)، قطع‌نظر از ملاحظات پیش‌گفته شکلی، به‌راحتی «علمی» تلقی می‌شوند، حتی اگر فاقد نوآوری یا داده‌های تازه باشند. در مقابل، دسته دوم، نوشتارهای تحلیلی‌گرانی که بر دیپلماسی تأکید دارند، به‌دلیل چالش با این پارادایم از نظر محتوایی، با معیارهای سختگیرانه‌تر شکلی مانند «فقدان رفرنس» یا «هنجاری بودن» روبه‌رو می‌شوند. این دوگانگی، نه‌تنها در اندیشکده‌ها، بلکه در مجلات آکادمیک و رسانه‌ها بازتولید می‌شود و تحلیل‌های بدیل را به حاشیه می‌راند.

۴. تجزیه و تحلیل

مسئله حاضر را باید از یک ملاحظه بنیادی در خصوص معرفت آغاز کرد. بعد از دوران وسطی در اروپا که سلطه پیشینی ایدئولوژی عریان بر هرگونه فاهمه را موجب شده بود، نوعی تشنگی در فاهمه بی‌پرده و بی‌پیشفرض، زمینه‌ساز جهش معرفتی دوران روشنگری شد. لااقل سهمی از سرآمدانی که برای این بخش از تاریخ اندیشه در جغرافیای مورد بحث می‌شناسیم، تلاش قابل اعتنایی برای «دست شستن از هرگونه پیشفرضی» در سامانه فاهمه خود کردند؛ هرچند اجماع یا توافقی برای اتخاذ رویکرد اثبات‌گرایانه یا فرض گرفتن نداشتن پیشفرض میان ایشان وجود ندارد، چه، خود نداشتن پیشفرض در ذات، مستلزم تناقض است. در ادامه این مسیر، به‌ویژه در آثار کانت و بیش از همه سنجش خرد ناب، روشن شد که ارتباط سوژه آگاه با شیء فی‌نفسه هرگز بی‌واسطه و بلافصل نیست و آنچه در برابر سوژه قرار می‌گیرد، صرفاً بهره‌ای از ابژه است که برابر سهش و فاهمه او می‌ایستد.

از همین جا، یکی از مهم‌ترین دستاوردهای تاریخ علم و اندیشه در قرن بیستم آشکار می‌شود: ابطال این پیشفرض که هر پدیده‌ای که می‌خواهیم بررسی کنیم، همچون آنچه به‌نظر می‌رسد «در دسترس است» و نیز ابطال این تصور که «مشاهده، خالص و بدون هرگونه پیش‌اندیشه و پیشفرض است». گزارش آنچه در پی آزمایش و مشاهده و تجربه می‌آید نیز خالصانه و بدون هرگونه مقدمه مفهومی و مؤخره مؤثر بر آن نیست. از همین رو، ابطال‌گرایی و ابطال‌پذیری قضایا جای اثبات‌گرایی و اثبات‌پذیری آنها را گرفت و مسئله نظریه‌بار بودن مشاهده به یکی از مباحث بنیادین فلسفه علم بدل شد. در ادبیات حاضر نیز نظریه‌زدگی مشاهده، به معنای تأثیر پیشفرض‌های نظری، مفهومی و شناختی بر فرایند مشاهده و تولید دانش، از همین نقطه عزیمت می‌کند و در پیوند با نقد غیرخنثی بودن دانش در سنت نظریه انتقادی قرار می‌گیرد.

اما مسئله تنها در دانستنی بودن موضوع و امکانات لازم برای شناخت آن خلاصه نمی‌شود؛ «اراده بر دانستن» نیز مسئله‌ای غیربیدی‌ی است. مناسبات موضوع، پژوهش و گزارش آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد و حتی معلوم نیست که ما می‌خواهیم بتوانیم بدانیم یا خیر. رقابت‌های هویتی علمی ممکن است موجب آلودن خودآگاه یا ناخودآگاه علم یا گزارش آن به منافع شود. همچنین منافع بزرگ‌تر، فراگیرتر و متنوع‌تری می‌توانند برای شناخت و نیز گزارش شناخت متصور شوند و همین‌جاست که مبنای اندیشه انتقادی نضج می‌گیرد. علوم انسانی، از آنجا که موضوعات آن با اداره جامعه، سیاست، اقتصاد و منافع متنوع هویتی و مادی ارتباط ذاتی دارند، بیش از علوم دقیقه در تهدید و اقتضا محصور منافع‌اند. بنابراین، مسئله تنها سوگیری عمدی پژوهشگر نیست؛ پژوهشگر همان‌طور که در موقعیت خاص مکانی و زمانی قرار دارد، از نظر مفهوم، پیشینه، منافع، هویت و غیره نیز در موقعیتی به‌خصوص بوده و بی‌طرف نیست.

در اینجا باید بین نظریه‌بار بودن و نظریه‌زدگی تمایز گذاشت. نظریه‌بار بودن مشاهده به این معناست که مشاهده، تفسیر و ارزیابی تحلیل‌ها همواره در چارچوب پیشفرض‌های نظری، مفهومی و گاه منافع سیاسی و نهادی صورت می‌گیرد؛ اما نظریه‌زدگی زمانی آشکار می‌شود که نظریه از ابزار فهم به معیار انحصاری داوری درباره واقعیت تبدیل شود. در فایل پیوست، این وضعیت در سه معنای «بتواری نظری»، «نظریه‌محوری افراطی» و «گرانباری مشاهده از نظریه» صورت‌بندی شده است. هر سه معنا، به درجات مختلف، در تولید دانش علوم انسانی حضور دارند و می‌توانند امکان ظهور روایت‌های بدیل را محدود کنند.

از این منظر، سیاست خارجی و روابط بین‌الملل به‌مثابه دو شاخه علمی از علوم انسانی و اجتماعی قهراً از این ابتلا مستثنا نیستند. در دانش روابط بین‌الملل، تفکیک بر اصرار نظریه‌ها و تقلا برای ابتنای هر عمل، تحلیل و حتی رویکرد فرد سیاستمدار یا نظام سیاسی بر یک و فقط یک نظریه، الزاماً نه صحیح است و نه موجه. منظور، استغناء عمل از نظر نیست، بلکه موضوع، افراط در معنای مذکور، یعنی تکیه بر چارچوب‌های معین و تا حدی صلب نظری است. اگر بیش‌ازحد به این چارچوب‌ها تکیه کنیم، تقریباً هر عمل و هر روایتی از عمل، به جهت نظری واجد اشکال خواهد بود و از «دقت نظری لازم برخوردار نیست». این همان وضعیتی است که می‌تواند گفت‌وگو را از معنا تهی کند و اندیشه را در هزارتوی نظریه گرفتار سازد. در واقع، مشکل زمانی آغاز می‌شود که نظریه نه‌تنها به ما می‌گوید چه چیزی را ببینیم، بلکه تعیین می‌کند چه چیزی اساساً شایسته دیده شدن است.

پرونده هسته‌ای ایران نمونه‌ای روشن از چنین وضعیتی است. در این مورد، پیش از آنکه داده‌ها، شواهد یا حتی اختلاف‌نظرهای تحلیلی وارد میدان شوند، زمین بازی مشاهده و داوری از پیش طراحی شده است. در این زمین بازی، مجموعه‌ای از مفروضات نظری خاص، اغلب برآمده

از روایت‌های امنیت‌محور و تهدیدمحور، به تدریج چنان بدیهی و طبیعی جلوه داده شده‌اند که خروج از آنها نه به عنوان یک تفسیر متفاوت، بلکه به مثابه عدول از «علم» تلقی می‌شود. بنابراین، آنچه در این فضا محل مناقشه نیست صرفاً سیاست یا منافع نیست، بلکه خود معیارهای علمی بودن و معتبر انگاشتن تحلیل‌هاست. نوشته‌هایی که می‌کوشند پرونده هسته‌ای ایران را نه در قالب تهدید ذاتی، بلکه در قالب مسئله‌ای سیاسی، حقوقی یا قابل مدیریت از طریق دیپلماسی تحلیل کنند، با نوعی ناهمخوانی معرفتی مواجه می‌شوند؛ ناهمخوانی‌ای که الزاماً ناشی از ضعف استدلال یا فقدان انسجام منطقی نیست، بلکه از ناهمخوانی آنها با پیشفرض‌های تثبیت‌شده ناشی می‌شود.

در اینجا نظریه‌زدگی مشاهده دقیقاً عمل می‌کند: مشاهده و ارزیابی نه از داده آغاز می‌شود و نه از استدلال، بلکه از نظریه‌ای آغاز می‌شود که پیشاپیش تعیین کرده است چه چیزی «معقول»، «واقع‌بینانه» و «علمی» است. به تعبیر دیگر، نظریه پیش از ورود داده به میدان، زمین بازی را تعریف کرده است. در چنین شرایطی، تحلیل‌هایی که رفتار ایران را در چارچوب «تهدید وجودی» تفسیر می‌کنند، «واقع‌بینانه» تلقی می‌شوند، زیرا با این پیشفرض بنیادین همخوانی دارند که بازیگران در پی بقا و گسترش قدرت خود هستند؛ در مقابل، تحلیل‌های بدیل که بر دیپلماسی، حقوق بین‌الملل و امکان مدیریت مسالمت‌آمیز تنش‌ها تأکید دارند، به دلیل عدول از همین چارچوب مسلط، با استانداردهای دوگانه ارزیابی می‌شوند. نمونه مقالات محمدجواد ظریف در این زمینه قابل تأمل است. در مقاله «ایران توافق ساخته خود را می‌خواهد» در فارن افرز، بر بازگشت به برجام به عنوان یک توافق دوجانبه تأکید و استدلال شده است که ایران آماده رعایت تعهدات است، مشروط به رفع تحریم‌ها توسط آمریکا. در مقاله «اروپا می‌بایست با ایران همکاری کند» در نیویورک تایمز نیز بر نقش اروپا در حفظ برجام تأکید و از آن به عنوان پیروزی دیپلماسی بر تقابل یاد شده است. این مقالات در قالب نظرهای سیاستی نوشته شده و اغلب فاقد روش‌شناسی صریح کلاسیک یا ارجاعات درون‌متنی گسترده‌اند، اما به اندازه کافی معتبر بوده‌اند که در نشریات درجه اول منتشر شوند و در فضای واقعی نیز واجد توصیف و تجویز مؤثر باشند. با این حال، همین نوع تحلیل‌ها گاه با برجسب‌هایی چون «هنجاری»، «غیرواقع‌گرایانه» یا «فاقد عمق تحلیلی» مواجه شده‌اند. در مقابل، مقالاتی که دیدگاه تهدیدمحور را توسعه می‌دهند، حتی با همان سطح استدلال و بدون روش‌شناسی پیچیده، به عنوان «واقع‌گرایانه» و «علمی» پذیرفته می‌شوند.

در آثار دانیل بایمن و ری تکیه نیز برنامه هسته‌ای ایران در بستری گسترده‌تر از تهدیدات امنیتی و منطقه‌ای جمهوری اسلامی تفسیر می‌شود. در این آثار، روابط ایران با گروه‌های شبه‌نظامی و سازمان‌های مسلح غیردولتی بخشی اساسی از سیاست خارجی جمهوری اسلامی

معرفی شده و بر نقش این شبکه‌ها در گسترش نفوذ منطقه‌ای، بازدارندگی و اعمال فشار بر منافع آمریکا و متحدانش تأکید می‌شود. همچنین در مقاله شاپیرو، «چرا جزئیات توافق ایران مهم نیست»، استدلال می‌شود که برنامه هسته‌ای ایران بخشی از یک تهدید بزرگ‌تر است و اختلاف اصلی نه بر سر جزئیات فنی توافق، بلکه بر سر برداشت‌های متفاوت از ماهیت جمهوری اسلامی، جایگاه ایران در نظم منطقه‌ای و سیاست خاورمیانه‌ای آمریکا قرار دارد. اهمیت این آثار از منظر پژوهش حاضر نه در درستی یا نادرستی گزاره‌های آنها، بلکه در این واقعیت است که مفروضات امنیتی خاصی درباره ایران به عنوان چارچوبی بدیهی برای تحلیل پذیرفته می‌شوند و مبنای توصیه‌های سیاستی قرار می‌گیرند.

مشروعیت بخشی به تحلیل‌های تهدیدمحور در ماجرای هسته‌ای ایران، محصول یک فرایند تک‌ساختی نیست، بلکه درهم‌تنیدگی چندلایه از قدرت نهادی، هژمونی پارادایمی و سوگیری‌های معرفتی است. نخست، این مشروعیت از مجرای قدرت نهادی و شبکه‌های انتشار دانش جاری می‌شود. هنگامی که اندیشکده‌های تراز اول مانند بروکینگز یا شورای روابط خارجی تحلیلی را منتشر می‌کنند، صرف انتشار در این بسترها به آن وزن و اعتبار می‌بخشد و آن را از یک «نظر شخصی» به یک «گزارش کارشناسی» با پشتوانه نهادی تبدیل می‌کند؛ دوم، این فرایند مستظهر به هژمونی چارچوب‌های نظری مسلط، به‌ویژه رئالیسم و مطالعات امنیتی، است که پیشاپیش تعیین می‌کنند تحلیل «واقع‌بینانه» و «علمی» چه مختصاتی دارد؛ سوم، این چرخه مشروعیت بخشی از طریق طرد گفتمانی و استانداردهای دوگانه در نقد تکمیل می‌شود: تحلیل‌های همسو با پارادایم تهدید، فارغ از سختگیری‌های روشی، «علمی» و «واقع‌گرا» خوانده می‌شوند، درحالی که تحلیل‌های بدیل با برچسب‌هایی چون «هنجاری»، «ایدئالیستی» یا «غیرآکادمیک» از گردونه اعتبار بیرون رانده می‌شوند. به بیان دیگر، «علمی بودن» در این میدان، نه صرفاً تابعی از دقت روش و قوت داده‌ها، بلکه تابعی از انطباق با پیشفرض‌های نظری و منافع نهادینه شده است؛ وضعیتی که خود مصداقی آشکار از «نظریه زدگی مشاهده» در عمل است، جایی که نظریه، یا در اینجا پارادایم امنیتی، پیشاپیش تعیین می‌کند چه چیزی شایسته نام «علم» است.

بنابراین، مقایسه تحلیل‌های تهدیدمحور و دیپلماسی محور نشان می‌دهد که مسئله صرفاً بر سر درست یا غلط بودن یک نظریه نیست؛ مسئله در سطحی پیشینی‌تر، بر سر سازوکار تعیین اعتبار است. اگر یک چارچوب نظری بتواند پیشاپیش مشخص کند چه چیزی «واقع‌گرایانه»، چه چیزی «علمی» و چه چیزی «هنجاری» است، آنگاه نظریه از ابزار تحلیل به معیار داوری تبدیل شده و امکان ظهور تحلیل‌های بدیل محدود می‌شود. این همان نقطه‌ای است که نظریه زدگی، علم‌انگاری و حاشیه‌سازی تحلیل‌های بدیل به یکدیگر پیوند می‌خورند. در واقع، پارادایم امنیتی

مسلط و فرایند امنیتی‌سازی، از طریق سازوکارهای نهادی و گفتمانی، روایت‌های تهدیدمحور را به‌عنوان تحلیل‌های علمی و واقع‌گرایانه مشروعیت می‌بخشند، درحالی‌که تحلیل‌های دیپلماسی‌محور و روایت‌های بدیل اغلب با معیارهای دوگانه ارزیابی و به حاشیه رانده می‌شوند. از این‌رو، مسئله حاضر استغنا عمل از نظر نیست، بلکه نقد افراط در تکیه بر چارچوب‌های معین و صلب نظری است. نظریه می‌تواند برای رهایی از سرگیجه و سردرگمی میان گفته‌ها مفید باشد، اما افراط و اصرار بر آن، به عکس خود تبدیل می‌شود و گفت‌وگو را می‌تواند خالی از معنا کند. در تاریخ علم نیز جهش در بسیاری موارد نه از تقلای بیشتر در توجیه بر مبنای پارادایم موجود، بلکه از رهایی فکر و جسارت مفهومی ناشی شده است. بنابراین، راه برون‌رفت از وضعیت حاضر، دست شستن از نظریه نیست، بلکه جلوگیری از تبدیل نظریه به معیار انحصاری مشاهده، تفسیر و داوری است.

بر این اساس، در مطالعه پرونده هسته‌ای ایران باید پذیرفت که هیچ تحلیل و هیچ چارچوبی از پیش واجد حق انحصاری برای تعریف واقعیت نیست. تحلیل علمی نه آن است که از پیش خود را در چارچوبی قرار دهد که چه چیزی را واقع‌گرایانه و چه چیزی را غیرواقع‌گرایانه می‌داند، بلکه تحلیلی است که امکان دیدن، سنجیدن و نقد کردن پیشفرض‌های خود را نیز فراهم آورد. بنابراین، مسئله اصلی نه حذف نظریه، بلکه رهایی از نظریه‌زدگی، بتوارگی نظری و نظریه‌محوری افراطی است؛ به‌گونه‌ای که امکان رقابت واقعی میان روایت‌های تهدیدمحور، دیپلماسی‌محور، حقوقی و بدیل فراهم شود. در غیر این صورت، نظریه نه تنها واقعیت را توضیح نمی‌دهد، بلکه به‌واسطه قدرت نهادی و گفتمانی خود، در بازتولید همان واقعیتی مشارکت می‌کند که مدعی توضیح آن است.

۵. نتیجه

مرور نمونه‌هایی از فلسفه و علوم دقیقه در بزنگاه‌های مهم معرفتی، نشان می‌دهد که شناخت مبتنی بر مشاهده صرف نیست و در پس خود چه آشکار و چه نهان، نظریه‌ای را به پشتیبانی گرفته است، بلکه حتی آن نظریه‌ها نیز الزاماً غیرطرفدارانه نیستند. البته این طرفداری می‌تواند کاملاً نظری و به‌واسطه پیشفرض‌هایی باشد که نظریه‌پرداز به هر علتی آنها را وجیه و معتبر انگاشته و فرض و مبنا گرفته است، یا می‌تواند به‌واسطه تجربه زیسته و شرایطی که نظریه‌پرداز و نظریه او در آن قرار دارند دستگاه ارزشی خاصی به‌واسطه همین اصول مفروضه و موضوعه در اوان نظریه، رخ‌نمایی می‌کنند یا حتی در وضعیت ناگوارتر، به‌واسطه منافع نظری، صنفی، تاریخی یا حتی غیر آن، در ابتدای یک دستگاه تئوریک قرار گرفته‌اند. هرچه هست، به‌واسطه آنچه رفت، نمی‌توان انتظار داشت یک علم‌پردازی، مبتنی بر نظریه، روش و غیر آن، کاملاً بی‌طرف، خالی از

هرگونه منفعت و گرایش، و خالص در نظر گرفته شود. اگرچه نظریه انتقادی در کل و نیز در دانش روابط بین‌الملل، بر این معنا و مبنا تأکید کرده‌اند، علم همچنان به سیاق اداری خود بر مدار چسبندگی بیش‌ازحد نیاز به دستگاه‌های مشخص روشی و نظری پیش می‌رود و تنها در همین صورت مورد پذیرش قرار می‌گیرد. چه آن‌طور که ذکر شد، با چنین قیدی بر هرگونه تفکر، نمی‌توان منتظر نوعی جهش در تفکر به‌خصوص در ظرف علم انسانی و اجتماعی به شمول علوم سیاسی و روابط بین‌الملل بود. رهایی ذهن، با حفظ معنا، آن کارویژه دشواری است که نه از راه خراب کردن هر آنچه در روش علمی و نظریه‌ها بر ساخته شده است، بلکه با پرهیز از افراط، بر عهده نظریه‌پردازان نواندیش محیط آکادمیک است. امروز با از سر گذراندن مدرنیته و حتی پسامدرنیته، اثبات‌گرایی و حتی ابطال‌گرایی و دیدن تمام حفره‌های معرفتی مترتب بر آنها، موقعیت دانش و تولید آن می‌بایست بیش از گذشته در تناسب با واقعیت، از تنگناهای نالازم عبور کند و بیش از پیشرفت اداری علم، جهش معرفتی در حوزه‌های مختلف با رهایی ذهنی اندیشمندان حرفه‌ای مورد انتظار قرار گیرد.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک‌بار مقاله، تکرار پژوهش‌های دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شوندگان می‌باشد، رعایت کرده‌اند.

سپاسگزاری

نویسندگان مراتب سپاسگزاری خود را از مؤسسه پایاب و دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی به‌سبب فراهم کردن شرایط انتشار مقاله اعلام می‌دارند.

References

- Adorno, T., & Horkheimer, M. (2010). Dialectic of enlightenment (M. Farhadpour & A. Mehrgan, Trans.; 4th ed.). Gam-e Now. [In Persian]
- Chalmers, A. (2011). What is this thing called science? (S. Zibakalam, Trans.; 12th ed.). Elmi va Farhangi Publications. [In Persian]
- Hosseini, S., & Ragheb, A. (2020). The form of politics in critical truth theory: A case study of Giorgio Agamben's project. *Politics*, 50, 45–63. <https://doi.org/10.22059/jpq.2020.220624.1006953> [In Persian]
- Carnap, R. (1999). An introduction to the philosophy of science: The philosophical foundations of physics (Y. Afifi, Trans.; M. Gardner, Ed.; 3rd ed.). Niloufar Publications. [In Persian]

- Cassirer, E. (2010). The philosophy of the Enlightenment (Y. Moghen, Trans.; 3rd ed.). Niloufar Publications. **[In Persian]**
- Nazari, A. (2020). The toolbox of theory and the possibility of understanding political concepts. *Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences*, 83, 325–344. **[In Persian]**
- Althusser, L. (2009, October 16). Louis Althusser. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/althusser/>
- Ball, B., Nagle, F., & Votsis, I. (2020). [Review information incomplete]. *Philosophy and Psychology*, 11(3), 507–515.
- Barnes, Barry, David Bloor, and John Henry. 1996. *Scientific Knowledge: A Sociological Analysis*. London: Athlone.
- Bourdieu, P. (1975). The specificity of the scientific field and the social conditions of the progress of reason. *Social Science Information*, 14(6), 19–47. <https://doi.org/10.1177/053901847501400602> (journals.sagepub.com)
- Buzan, B., Wæver, O., & Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Byman, D. (2017). Nuclear deal fallout: The global threat of Iran. Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/articles/nuclear-deal-fallout-the-global-threat-of-iran/>
- Djordjevic, I., & Stone, D. (2023). “State captured” policy advice? Think tanks as expert advisors in the Western Balkans. *Policy and Society*, 42(3), 334–346. <https://doi.org/10.1093/polsoc/puad021>
- Feyerabend, P. (1993). *Against method* (3rd ed.). Verso.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977* (C. Gordon, Ed.). Pantheon Books. (library.cca.edu)
- Goldman, A. I. (1999). Précis of Knowledge in a social world. *Philosophy and Phenomenological Research*, 64(1), 185–190. <https://doi.org/10.1111/j.1933-1592.2002.tb00151.x>
- Hanson, N. R. (1958). *Patterns of discovery: An inquiry into the conceptual foundations of science*. Cambridge University Press.
- Hart, C., Mulhall, P., Berry, A., Loughran, J., & Gunstone, R. (2000). [Article title not provided]. *Journal of Research in Science Teaching*, 37, 655–675.
- Iran strike was a triumph that showed American weakness. (2025). American Enterprise Institute.
- Israel’s war with Iran isn’t one conflict. It’s three. (2025). American Enterprise Institute.
- Kuhn, T. S. (1996). *The structure of scientific revolutions* (3rd ed.). University of Chicago Press.
- Lambert, K. (1995). Substitution and the expansion of the world. *Grazer Philosophische Studien*, 129–143.

- Longino, H. E. (1990). Science as social knowledge: Values and objectivity in scientific inquiry. Princeton University Press.
- Medvetz, T. (2012). Think tanks in America. University of Chicago Press.
- Mittelman, J. H. (1998). Coxian historicism as an alternative perspective in international studies. *Alternatives: Global, Local, Political*, 23, 63–92. <https://www.jstor.org/stable/40644907>
- O’Kane, J. (1984). Marxism, deconstruction, and ideology: Notes toward an articulation. *Modernity and Postmodernity*, 33, 219–247. <https://doi.org/10.2307/488363>
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Schurz, G. (2015). 7 Beziehungen zwischen objektiven und epistemischen Wahrscheinlichkeiten: Ein dualistischer Ansatz. In *Wahrscheinlichkeit* (pp. 73–96). <https://doi.org/10.1515/9783110420364-009>
- Shapiro, J. (2015). Why the details of the Iran deal don’t matter. Brookings Institution.
- Takeyh, R. (2025, September 29). The ripple effect of UN sanctions on Iran’s nuclear program. Council on Foreign Relations .
- The ripple effect of UN sanctions on Iran’s nuclear program. (2025). Council on Foreign Relations.
- Zarif, M. (2016). Why Iran is building up its defenses. *The Washington Post*.
- Zarif, M. (2017). Europe must work with Iran. *The New York Times*.
- Zarif, M. (2021). Iran wants the nuclear deal it made. *Foreign Affairs*.

COPYRIGHTS

©2023 by the University of Tehran. Published by the University of Tehran Press. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

